TẠP CHÍ KHOA HỌC VÀ GIÁO DỤC
ISSN: 1859-1612
Journal homepage: https://tckhgd.dhsphue.edu.vn

Sử dụng tư liệu văn học trong thiết kế và dạy học các chủ đề đạo đức (môn Giáo dục công dân chương trình 2018)

Nguyễn Tăng Nhật, Đặng Xuân Điều

Khoa Giáo dục Chính trị, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế

THÔNG TIN BÀI BÁO

Quá trình xử lý:
Ngày nhận bài: 17/8/2023
Ngày nhận bản chỉnh sửa: 23/9/2023
Ngày nhận đăng: 25/9/2023
Ngày xuất bản: 20/8/2025

Từ khóa:
Tư liệu văn học;
Chủ đề đạo đức;
Giáo dục công dân.

TÓM TẮT

Các công trình nghiên cứu của nhiều nhà giáo dục học danh tiếng đã cho thấy đối với quá trình dạy học nội dung đạo đức trong nhà trường thì tư liệu văn học luôn được là phương tiện mang lại hiệu quả cao. Điều này xuất phát từ đặc thù tri thức của nội dung đạo đức, đặc điểm tâm - sinh lí lứa tuổi cũng như quy luật nhận thức và tư duy của học sinh. Tư liệu văn học sẽ tạo cơ hội giúp học sinh xác lập một thái độ đối với các hiện tượng của đời sống xung quanh, giúp hình thành niềm tin đạo đức và rèn luyện hành vi ứng xử phù hợp với các chuẩn mực đạo đức của xã hội. Bài báo tập trung phân tích cách thức sử dụng tư liệu văn học để thiết kế và dạy học các chủ đề đạo đức có trong chương trình môn Giáo dục công dân 2018 đang được triển khai hiện nay.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Lý luận và thực tiễn dạy học bộ môn Giáo dục công dân (GDCD) ở trường THCS đã cho thấy tư liệu văn học (TLVH) có ý nghĩa bổ trợ rất lớn trong quá trình dạy và học của giáo viên (GV) và học sinh (HS), đặc biệt là những bài dạy đạo đức có trong chương trình (Vũ et al., 2013). Nguyên nhân là do, các bài bài dạy đạo đức thường mang tính luân lý trừu tượng với hàng loạt những khái niệm đạo đức như siêng năng, kiên trì, lễ độ, biết ơn, lịch sự, tế nhị... nên gây khó khăn trong nhận thức của HS. Chính vì thế, người GV rất cần phải sử dụng hệ thống TLVH như truyện kể, bài văn, thơ ca, tục ngữ, ca dao để minh họa nội dung tri thức và tổ chức các hoạt động dạy học nhằm phát triển phẩm chất và năng lực của HS (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2018). Bên cạnh đó, khi sử dụng TLVH, các bài dạy đạo đức sẽ tạo ra sự lôi cuốn, hấp dẫn, kích thích, và duy trì được hứng thú học tập của HS. Ngoài ra, khai thác sự hỗ trợ của TLVH cũng chính là thực hiện biện pháp tích hợp tri thức liên môn, qua đó góp phần nâng cao hiệu quả và chất lượng của mỗi bài dạy đạo đức trong chương trình môn GDCD ở trường THCS. Xuất phát từ vai trò to lớn kể trên của TLVH nên trong thực tiễn dạy học các bài đạo đức - môn GDCD nên trong thực tế đã có không ít giáo viên trong quá trình dạy học bộ môn đã sử dụng các tư liệu về văn học trong từng bài giảng của mình. Tuy nhiên, việc đưa TLVH vào các bài dạy vẫn còn ở mức độ khái quát, chưa đi vào cụ thể. Vì thế để khai thác tốt ưu thế của dạng tư liệu này thì quá trình sử dụng cũng đã đặt ra nhiều vấn đề cần giải quyết. Chẳng hạn như cần sử dụng TLVH nào? Quá trình sử dụng ra sao? Những nội dung nào trong các bài dạy đạo đức lớp 6, 7, 8 và 9 có thể thích hợp TLVH để không phải "sa đà" vào những trí thức văn học vụn vặt làm ảnh hưởng đến quá trình thực hiện các yêu cầu cần đạt của chủ đề đạo đức. Bài viết này sẽ tập trung lý giải những vấn đề nêu trên.

2. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Tư liệu văn học và vai trò của tư liệu văn học trong thiết kế và dạy học các chủ đề đạo đức (môn Giáo dục công dân)

Khi nói đến TLVH trong bài viết này là đề cập dưới góc độ ngữ liệu và sự hỗ trợ của nó đối với phương pháp dạy học. Vì thế, đối với quá trình dạy học môn GDCD nói chung, các bài đạo đức nói riêng, các tác phẩm

Tác giả liên hệ: Đặng Xuân Điều;
Địa chỉ e-mail: dangxuandieu@dhsphue.edu.vn
DOI: https://doi.org/10.26459/jse.012.2026

văn học muốn trở thành tư liệu thì nó phải thực sự có nội dung phản ánh liên quan mật thiết đến hệ thống tri thức. Ở đây, nội dung đạo đức xoa quanh 5 phẩm chất chủ yếu là yêu nước, nhân ái, chăm chỉ, trung thực và trách nhiệm. Ngoài ra, hệ thống tư liệu ấy phải được nghiên cứu, xem xét và vận dụng trong quá trình thiết kế bài học và tổ chức các hoạt động nhận thức trên lớp cho học sinh. Từ đó, có thể hiểu, *TLVH là một dạng tư liệu bao gồm các tác phẩm văn chương có nội dung phản ánh hệ thống tri thức của môn học và được người giáo viên sử dụng trong quá trình thiết kế bài dạy học và tổ chức cách hoạt động giảng dạy nhằm trang bị tri thức, rèn luyện kĩ năng và hình thành, bồi dưỡng thái độ cho học sinh.*

Về vai trò của tư liệu văn học, trước hết, TLVH giúp học sinh biến những kiến thức trong sách vở thành những hiểu biết cụ thể, sâu sắc về cuộc sống hiện thực, gắn các em vào cuộc sống hiện tại đang diễn ra từng ngày, từng giờ. Với những đặc trưng thẩm mĩ độc đáo, TLVH tác động sâu sắc và toàn diện tới tư tưởng, tình cảm con người (Dương, 2020). Vì vậy, trong việc hướng học sinh vào quá trình xây dựng tính tích cực, chủ động của học sinh, TLVH trở thành một hình thức giáo dục tự nhiên hơn cả. Đúng như nhà thơ Sóng Hồng đã nói: "Thơ là thơ, đồng thời cũng là họa, là chạm khắc theo một cách riêng". Ở thời đại nào, văn học cũng tác động khá mạnh mẽ và thâm nhập khá sâu sắc vào nhận thức con người. Chẳng hạn như: khi dạy học các chủ đề có liên quan đến phẩm chất yêu nước, trách nhiệm, người giáo viên có thể lấy những bài văn, bài thơ viết về tấm gương cao đẹp của người anh hùng dân tộc như: Bà Trưng, Bà Triệu... hay cụ Phan Bội Châu, Phan Châu Trinh, những anh hùng trong hai cuộc kháng chiến chống Pháp và Mĩ sẽ giúp các em có biểu tượng về người anh hùng dân tộc đã xả thân vì nền độc lập dân tộc. Từ đó học sinh có nhận thức đúng đắn về ý thức, trách nhiệm xây dựng và bảo vệ nhà nước xã hội chủ nghĩa Việt Nam trong cuộc sống hôm nay.

Bên cạnh đó, TLVH sẽ góp phần không nhỏ vào việc giáo dục tư tưởng chính trị, đạo đức cho học sinh. Những con người, những việc thực trong quá khứ được thể hiện qua các tác phẩm văn học có sức thuyết phục và sự rung cảm mạnh mẽ đối với thế hệ trẻ. Những nội dung, giá trị của văn học khi đưa ra làm ví dụ minh họa cho bài học sẽ giúp cho việc xây dựng tình cảm đạo đức học sinh hiệu quả hơn. Đó chính là tính giàu sức thuyết phục của văn học trong nhận thức của học sinh nhờ những hình ảnh có thực trong lịch sử thông qua văn học. Ngoài ra, TLVH còn bổ trợ tích cực cho quá trình nhận thức của học sinh diễn ra dễ dàng, sâu sắc hơn, đặc biệt đối với các bài đạo đức có trong chương trình. Như vậy, việc vận dụng TLVH trong dạy học các chủ đề đạo đức sẽ giúp các em học sinh nắm bắt kiến thức bài học, nhận thức được những vấn đề về đạo đức, hình thành nhân cách con người Việt Nam xã hội chủ nghĩa, xây dựng tư cách và trách nhiệm công dân, nâng cao ý thức trách nhiệm, tham gia xây dựng và bảo vệ Tổ quốc, nắm được các yêu cầu cơ bản về đạo đức của người công dân Việt Nam trong giai đoạn hiện nay... Điều này rất quan trọng trong việc hình thành và phát triển tư duy của học sinh phổ thông.

Cuối cùng, TLVN còn có vai trò phát huy tính tích cực, chủ động của học sinh trong quá trình học tập. Một nét tâm lí nổi bật của học sinh ở lứa tuổi phổ thông là thích cái mới, thích khám phá, tìm tòi và phát hiện những cái mới lạ trong cuộc sống. Do đó, để học sinh nhận thức được, lĩnh hội được những trí thức, tạo cơ sở cho học sinh gắn kết giữa việc sử dụng tư liệu văn học mà các em biết để giải quyết mâu thuẫn trong tư duy của các em. Học sinh sẽ hăng hái học tập và coi việc lĩnh hội trí thức mới như một nhu cầu của bản thân chứ không phải là sự gò bó, ép buộc, từ đó tránh được trạng thái ức chế cho học sinh trong quá trình lĩnh hội trí thức. Khi học sinh đã xem việc lĩnh hội trí thức như một nhu cầu cần thiết của bản thân và không thể thiếu được, học sinh sẽ có được niềm đam mê tự tìm tòi và có những sáng kiến mới mẻ trong quá trình học.

2.2. Một số định hướng khai thác tư liệu văn học trong thiết kế và dạy học chủ đề đạo đức

2.2.1. Sử dụng TLVH để tổ chức hoạt động khởi động

Khởi động để mở đầu bài học nói chung và đối với môn GDCD nói riêng có vai trò rất quan trọng. Để có một giờ dạy thành công, ngay hoạt động ở bước đầu tiên của một giờ dạy là bước mở bài, giáo viên cần tạo ra một không khí học tập thuận lợi cả về mặt tâm lý lẫn nội dung cho hoạt động dạy học tiếp theo đó. Sử dụng TLVH để mở đầu bài học chính là một trong những cách thức người giáo viên sử dụng. Bởi lẽ văn học rất đa dạng, phong phú bao gồm truyện kể, bài văn, bài thơ... Do đó nếu giáo viên biết lựa chọn những TLVH phù hợp với nội dung bài học sẽ có sức thuyết phục cao, tạo thêm phần hấp dẫn, kích thích được hứng thú, lôi cuốn chủ thể nhận thức trong quá trình tiếp thu trí thức mới.

Ví dụ: Để dẫn dắt vào các bài học thuộc chủ đề "Yêu thương con người" (GDCD lớp 6), GV có thể vận dụng đoạn thơ sau của nhà thơ Tố Hữu:

"Con ong làm mật, yêu hoa

Con cá bơi, yêu nước; con chim ca, yêu đời

Con người muốn sống, con ơi

Phải yêu đồng chí, yêu người anh em.

Một ngôi sao, chẳng sáng đêm

Một thân lúa chín, chẳng nên mùa vàng.

Một người đâu phải nhân gian?

Sống chăng, một đống lửa tàn mà thôi!

(Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2020)

Từ TLVH trên, giáo viên dẫn dắt: Trong cuộc sống của chúng ta, lòng yêu thương có một ý nghĩa vô cùng quan trọng vì nó làm cho mối quan hệ giữa người với người trở nên tốt đẹp. Cuộc sống vì thế mà cũng trở nên thân thiện, ấm áp, vui vẻ và hạnh phúc hơn. Yêu thương con người là tình cảm quý giá, một giá trị nhân văn và là truyền thống quý báu của dân tộc mà mỗi chúng ta cần phải giữ gìn, phát huy; giúp mỗi cá nhân biết sống đẹp hơn, sẵn sàng làm những điều tốt đẹp nhất vì người khác; góp phần làm cho xã hội lành mạnh, trong sáng và ngày càng tốt đẹp hơn. Để hiểu rõ hơn về sự yêu thương con người, chúng ta tìm hiểu bài học hôm nay.

2.2.2. Hai là, Sử dụng TLVH để tổ chức hoạt động khám phá tri thức

Trong dạy học các chủ đề đạo đức, để giúp cho học sinh hiểu được ý nghĩa của các đơn vị kiến thức và khắc sâu hơn kiến thức đó, người giáo viên thường đưa vào những kiến thức khoa học và thực tiễn xã hội để giúp cho học sinh nắm vững kiến thức đã được truyền đạt, trong đó có quá trình "vay mượn" hệ thống THVH. Nguyên nhân là do TLVH có sự mượt mà và có thể làm mềm hóa đi sự khô khang, tạo hứng thú cho học sinh trong quá tình dạy và học. Ngoài ra, TLVH cũng rất gần với tri thức giáo dục công dân. Do đó, dùng TLVH để vận dụng, minh họa cho nội dung bài học sẽ giúp giáo viên có thể làm rõ, khắc sâu trí thức cần truyền thụ cho học sinh. Trong qua trình sử dụng, người giáo viên có thể đọc một đoạn thơ, một đoạn văn hay kể một câu chuyện một nhân vật lịch sử hoặc có thể dùng đồ dùng trực quan (tranh ảnh, đoạn phim ngắn…) để bổ sung cho đơn vị kiến thức cần đề cập. Chính sự đa dạng của hệ thống TLVH, sự đa dạng của các hình thức, các dạng văn học sẽ góp phần làm tăng hiệu quả của việc tiếp thu trí thức của học sinh.

Ví dụ: Để minh họa cho nội dung tri thức củ các bài học thuộc chủ đề ***"Bảo vệ lẽ phải"*** (GDCD lớp 8), GV có thể sử dụng TLVH dưới hình thức truyện kể như sau

MỘT NHÀ THƠ CHÂN CHÍNH

Ngày xưa, ở vương quốc Đa-ghét-xtan có một ông vua nổi tiếng bạo ngược. Dưới triều đại ông ta, nhân dân hết sức lầm than. Thế rồi khắp nơi nơi bỗng truyền đi một bài hát thống thiết, lên án thói hống hách bạo tàn của nhà vua và phơi bày nỗi thống khổ của nhân dân.

Rồi một ngày, bài hát lọt đến tai vua. Vị vua ra lệnh tìm cho được tác giả bài hát để xử tội. Truy tìm không ra, vị vua ra lệnh tống giam tất cả nhà thơ và nghệ nhân hát rong cả nước.

Sau đó, nhà vua ra lệnh phải hát cho vua nghe một bài hát do chính mình sáng tác ca ngợi nhà vua. Tất cả đều cố gắng hoàn thành, riêng có ba nhà thơ kiên quyết im lặng không chịu hát. Họ bị tống giam vào ngục.

Ba tháng sau, vị vua giải ba người ra và cho thêm cơ hội. Một trong ba nhà thơ đã hát ca ngợi vị vua, thế là được thả ra.

Giàn hoả thiêu xuất hiện, một trong hai nhà thơ còn lại cất tiếng hát. Riêng người cuối cùng vẫn im lặng, vị vua ra lệnh: "Trói hắn và thiêu chết!".

Cuối cùng, nhà thơ cũng cất vang tiếng hát. Đó là lời hát phơi bày sự thật đúng đắn về nỗi thống khổ của người dân, phê phán thói xấu của nhà vua,... Tiếng hát vang lên, cả hoàng cung rung động cùng với ngọn lửa bừng bừng bốc cháy như giận dữ. Nhà vua bất ngờ thét lên: "Dập tắt lửa! Ta không thể mất nhà thơ chân chính độc nhất của đất nước này" (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2020).

Sau khi khi kể xong câu chuyện, GV có thể khai thác tư liệu trên bằng cách đặt ra các câu hỏi như: Nhà thơ cuối cùng trong câu chuyện đã bảo vệ lẽ phải như thế nào? Hành động đó đã mang lại điều gì? Nêu ý nghĩa

của việc bảo vệ lẽ phải đối với mỗi cá nhân và xã hội? Qua đó, giúp minh họa cho biểu hiện và ý nghĩa của phẩm chất đáng quý này trong trong đời sống xã hội của con người.

2.2.3. Sử dụng TLVH để tổ chức hoạt động luyện tập và vận dụng

Đây là hình thức GV dùng TLVH để tổ chức các hoạt động luyện tập các kiến thức đã được tiếp thu ở phần khám phá (Vũ et al., 2013). GV có kể chuyển tải, biểu đạt một tư liệu nào đó có nội dung phù hợp với bài học hoặc đưa ra những yêu cầu sưu tầm, trình bày tư liệu. Sau đó tạo ra tình huống có vấn đề từ trong nguồn tư liệu đã dùng và yêu cầu HS dựa vào những tư tri thức đã được lĩnh hội để giải quyết tình huống, câu hỏi hoặc nhiệm vụ được đặt ra.

Chẳng hạn, khi tổ chức luyện tập các bài học thuộc chủ đề ***"Siêng năng, kiên trì"*** (GDCD lớp 6) GV có thể đưa ra yêu cầu HS tham gia kể hoặc trình bày hệ thống tư liệu văn học dưới dạng tục ngữ, ca dao, danh ngôn, thành ngữ có nội dung liên quan đến chủ đề siêng năng, kiên trì (Nguyễn, 2012). Kết quả có thể đưa đến những tư liệu sau:

- *Nước đến đâu, bắt cầu đến đó.*
- *Có công mài sắt có ngày nên kim*
- *Nên thợ nên thầy nhờ có học / No ăn no mặc bởi hay làm*
- *Ai ơi đừng bỏ ruộng hoang/ Bao nhiêu tất đất, tất vàng bấy nhiêu*
- *Đời người dài một gang tay/ Ai hay ngủ ngày còn lại nữa gang.*
- *Ăn no rồi lại nằm khèo/ Nghe giục trống chèo bế bụng đi xem.*
- *Giàu đâu những kẻ ngủ trưa/ Sang đâu những kẻ say sưa tối ngày.*
- *Ngọc kia chuốt mãi cũng tròn/ Sắt kia mài mãi cũng còn nên kim.*

Trên cơ ở những tư liệu do HS kể ra, GV có thể tổ chức cho HS tiến hành chọn lựa được những câu tục ngữ, ca dao ca ngợi đức tính siêng năng, kiên trì, Trên cơ sở đó tiến hành phân tích, đánh giá và cùng làm sâu sắc nội dung và ý nghĩa của những phẩm chất này qua những câu tục ngữ, ca dao, danh ngôn, thành ngữ của cha ông ta.

Trên đây là ba cách thức sử dụng TLVH cơ bản có thể tiến hành để thiết kế và dạy học các các chủ đề đạo đức thuộc chương tình môn GDCD 2018 ứng với các hoạt động cơ bản trong một bài dạy. Tuỳ theo mục đích bài giảng, GV linh hoạt vận dụng các cách thức khác nhau. Trong đó, thiết lập mối quan hệ hợp lý giữa nội dung tri thức và nội dung của TLVH là ưu tiên hàng đầu trong quá trình chọn lựa.

3. KẾT LUẬN

Văn học là những trí thức rất gần gũi với trí thức đạo đức có trong chương trình môn GDCD 2018. Vận dụng TLVH vào thiết kế và giảng dạy sẽ phát huy được vai trò của văn học, tạo nên sự phong phú hơn trong hệ thống ngữ liệu dùng để dạy học chương trình môn GDCD nói chung, giúp cho việc truyền thụ các kiến thức trở nên mềm hóa, giảm bớt sự khô khan, từ đó hiệu quả giảng dạy sẽ được nâng lên một cách rõ rệt. Không những thế, mà khi đưa văn học vào dạy học các chủ đề đao đức sẽ làm cho bài giảng trở nên sinh động, kích thích được sự hứng thú của học sinh khi tiếp nhận trí thức. Đặc biệt đối với việc áp dụng TLVH vào giảng dạy các bài đạo đức sẽ đem đến cho học sinh nhận thức sâu sắc hơn về cuộc sống xã hội, thôi thúc các em hành động theo lẽ phải và không ngừng nỗ lực phấn đấu để tự hoàn thiện bản thân, vươn tới "chân - thiện - mĩ". Học sinh sẽ càng nhận thức rõ được công ơn của cha ông và trách nhiệm của mình – những công dân tương lai đối với công cuộc xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Bộ Giáo dục và Đào tạo. (2018). *Chương trình giáo dục phổ thông môn Giáo dục công dân*.

Bộ Giáo dục và Đào tạo. (2020). *Tiếng Việt 4, tập 1.* Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam.

Vũ, Đ. B. (Chủ biên), Đặng, X. Đ., & Nguyễn, T. M. (2013). *Lý luận dạy học môn giáo dục công dân ở trường phổ thông*. Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam.

Dương, T. H. (2020). *Cảm thụ văn học*. Nhà xuất bản Đại học Sư phạm.

Nguyễn, K. L. (2012). *99 câu chuyện về triết lí*. Nhà xuất bản Hồng Đức.

Trần, V. T (Tổng chủ biên kiêm chủ biên), Nguyễn, T. T. H, Nguyễn, T. Q, Mai, T. T. *Giáo dục công dân 6.* Nhà xuất bản Đại học Sư phạm TP. Hồ Chí Minh.

Use of literature materials in design and teaching ethical topics (citizen education program 2018)

Nguyen Tang Nhat, Dang Xuan Dieu

University of Education, Hue University

ARTICLE INFO

Article history:
Received: 17 August 2023
Received in revised form: 23 September 2023
Accepted: 25 September 2023
Published: 20 August 2025

Keywords:
Literary materials;
Ethical topics;
Civic education.

Corresponding author:
Dang Xuan Dieu
E-mail address:
dangxuandieu@dhsphue.edu.vn

ABSTRACT

Research works of many famous educators have shown that in the process of teaching moral content in schools, literary materials are always a highly effective means. This comes from the intellectual characteristics of moral content, psychological and physiological characteristics of the age group as well as the cognitive and thinking rules of students. Literary materials will create opportunities to help students establish an attitude toward the phenomena of life around them, help form moral beliefs and practice behavior consistent with the moral standards of society. festival. The article focuses on analyzing how to use literary materials to design and teach ethical topics included in the 2018 Citizenship Education program currently being implemented.